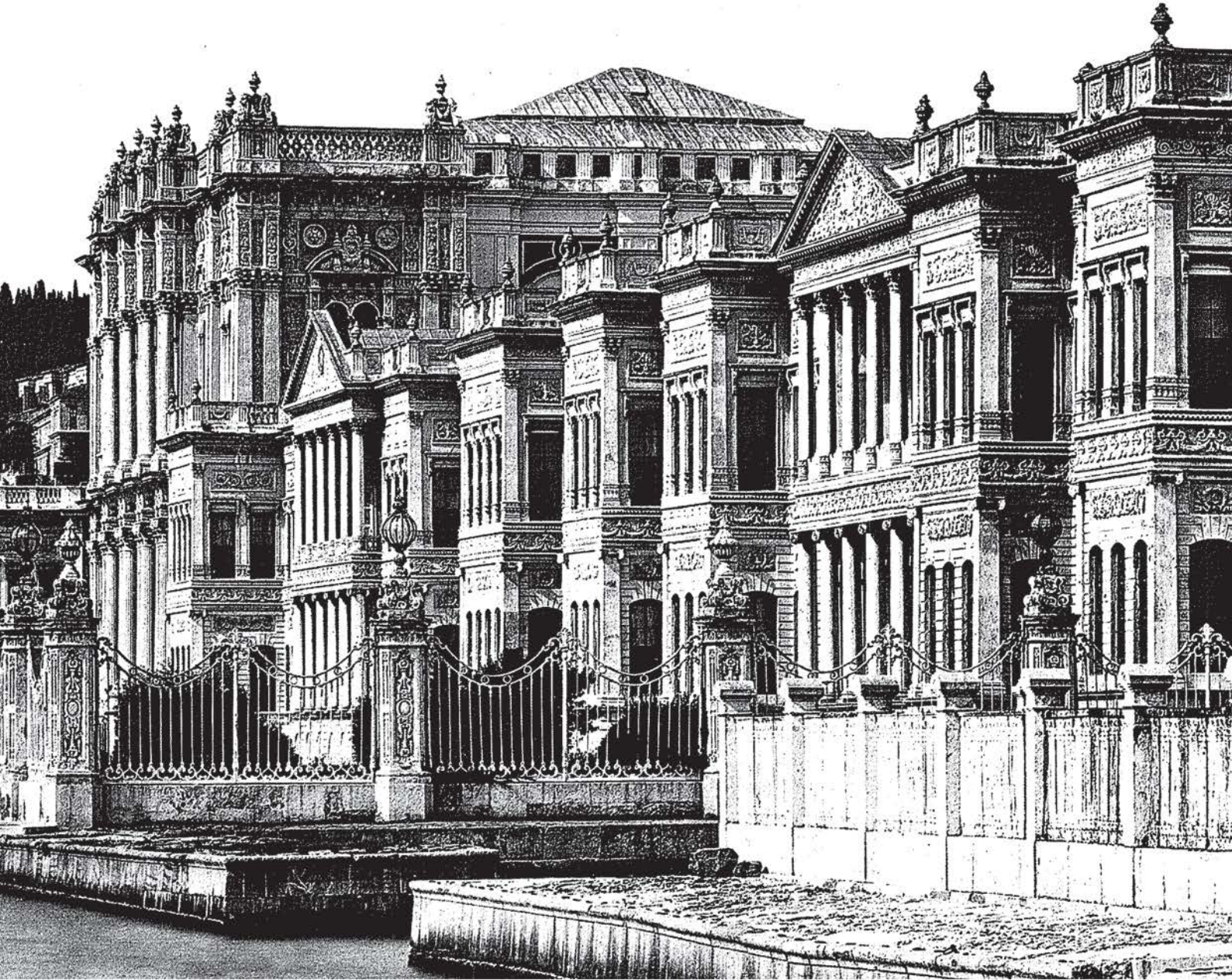


ms

MILLI SARAYLAR

ISSN 1304-9044



Modernleşme Sürecinde Muayede Törenleri ve Dolmabahçe Sarayı'nda Uygulanışı

Giriş

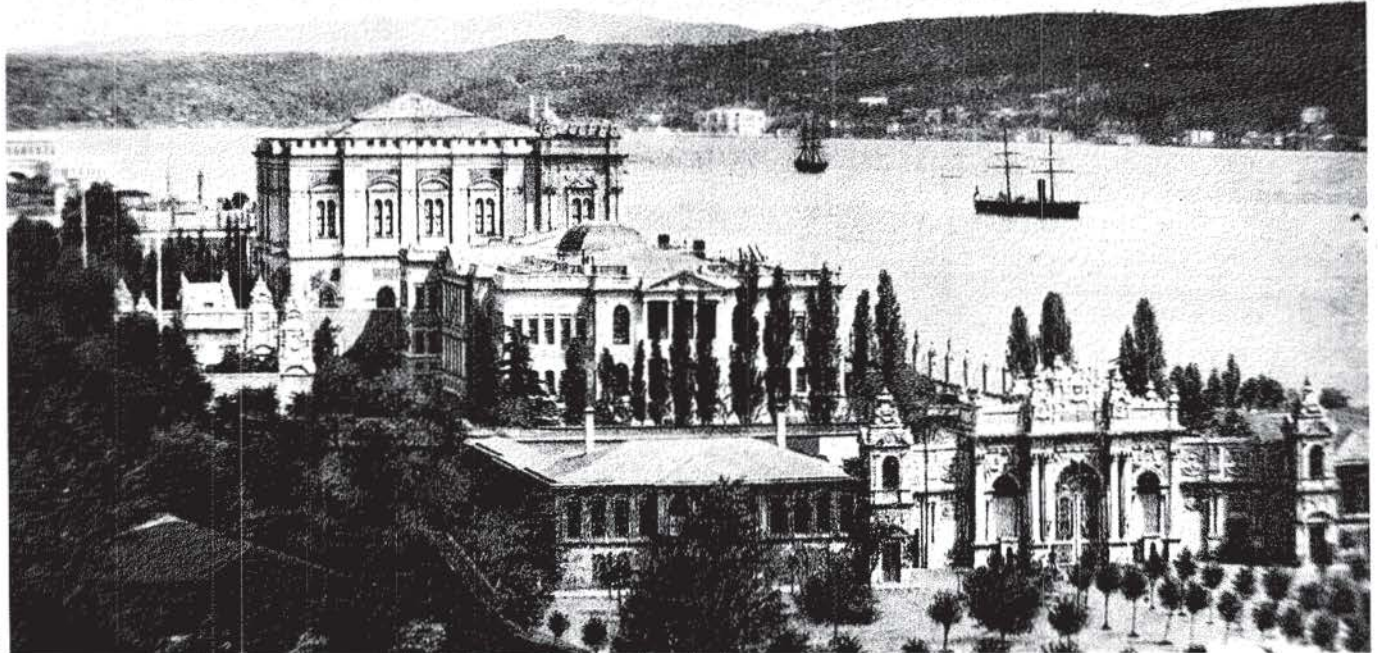
Her devletin kendisini ifade edip tanımladığı, uygulanmasında titizlik gösterdiği bir teşrifat¹ düzeni vardır. Tarih boyunca kurulmuş olan devletler içinde teşrifat kurallarına azamî ölçüde önem veren devletlerden birisi de Osmanlı Devleti olmuştur. Zira, teşrifat düzenindeki oturmuşluk, o devletin köklerinin derinliğine ve devlet geleneğine işaret eder. Altı asırdan fazla tarih sahnesinde kalan ve sınırları üç kıtaya yayılan Osmanlı Devleti günümüzde, özellikle kurduğu sağlam idare teşkilatı ve oturmuş teşrifatı ile merak konusu olmakta ve araştırılmaktadır.

Osmanlı saray ve devlet teşrifatında en ehemmiyet verilen tören, veliahdın tahta oturuşunu ifade eden 'cülûs' törenidir. Bu törene verilen önemin arkasında; ilmiye, seyfiye ve kalemiyenin² tahta oturan veliahdın meşruiyetini onaylaması, diğer yandan da kendi konumlarının yeni padişah tarafından tanınması yatmaktadır. Cülûs törenlerinde padişahın nezinde toplanan devlet erkânı, her sene ramazan ve kurban bayramı kutlamaları (muayede) vesilesiyle de bir araya gelirler; her ne kadar dini bir gayeye yönelik olsa da bayramlaşma törenlerinin özünde de siyasi bir nitelik bulunmaktadır.

Modernleşme dönemi muayedelerinin ele alındığı bu çalışmada, Dolmabahçe Sarayı'nın merkezde yer alması kaçınılmazdır. Nedenine gelince: Dolmabahçe Sarayı Tanzimat süre-

1 Dolmabahçe Sarayı, Muayede Salonu.

2 Eski bir kartpostalda Dolmabahçe Sarayı.



cinde inşa edilen ilk saraydır; ‘Tanzimat Sarayı’ en ideal ifadesini Dolmabahçe Sarayı’nda bulmuştur. Modernleşme sürecinde sarayın, devlet idaresinde nasıl bir rol üstlendiği, saray teşkilat ve teşrifatındaki değişim ve buna ek olarak zihniyet değişikliklerinin en rahat izlenebileceği yer, hiç şüphesiz, bir ‘Tanzimat Hattı’ olan Dolmabahçe Sarayıdır. Ayrıca, 1868 yılından başlayarak Osmanlı Devleti’nin nihayete erişine kadar (birkaç istisna dışında) tüm muayede törenlerinin Dolmabahçe Sarayı’nda icra edilmiş olması, çalışmanın bu mekan ekseninde kurulmasının bir diğer nedenidir.

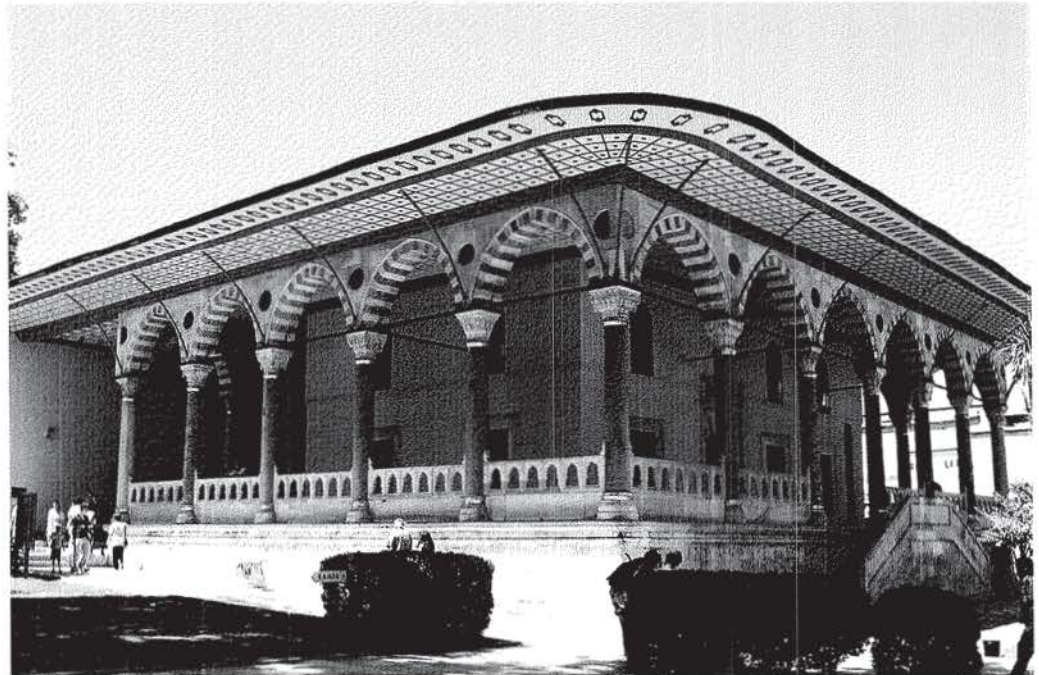
Muayede törenleri ile ilgili bilgilerimiz genel olarak kanunnameler, nizamnameler, gazeteler, arşiv vesikaları ve teşrifat (protokol) defterlerine dayanmaktadır. Bugüne kadar gelen en erken tarihli teşrifat defteri 17. yüzyıl sonunda Mehmed bin Ahmed tarafından kaleme alınan eserdir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki teşrifat defterleri içinde muayede törenlerinin de yer aldığı kayıtlar çoğunlukla 16. yüzyıldan sonraki dönemlere ışık tutar niteliktedir. 19. yüzyıl ortalarından itibaren ise teşrifat defterlerine nadiren rastlanmaktadır. Bu dönemden itibaren muayede törenleriyle ilgili anlatımlar daha çok Teşrifat Dairesi’nce (Protokol Dairesi) yayınlanan resmi belgelere dayanır. Bu temel kaynakların yanında, özellikle 18. ve 19. yüzyıla ait seyahatname ve hatıratlar, resmi belgelerde pek de rastlanmayan bazı ayrıntılara yer vermesi nedeniyle oldukça önem taşımaktadır. Son zamanlarda yapılan bazı akademik çalışmalar ise muayede törenlerinin (bu güne değin üzerinde pek de fazla durulmamış) sembolik anlamları üzerinde durmaktadır.³

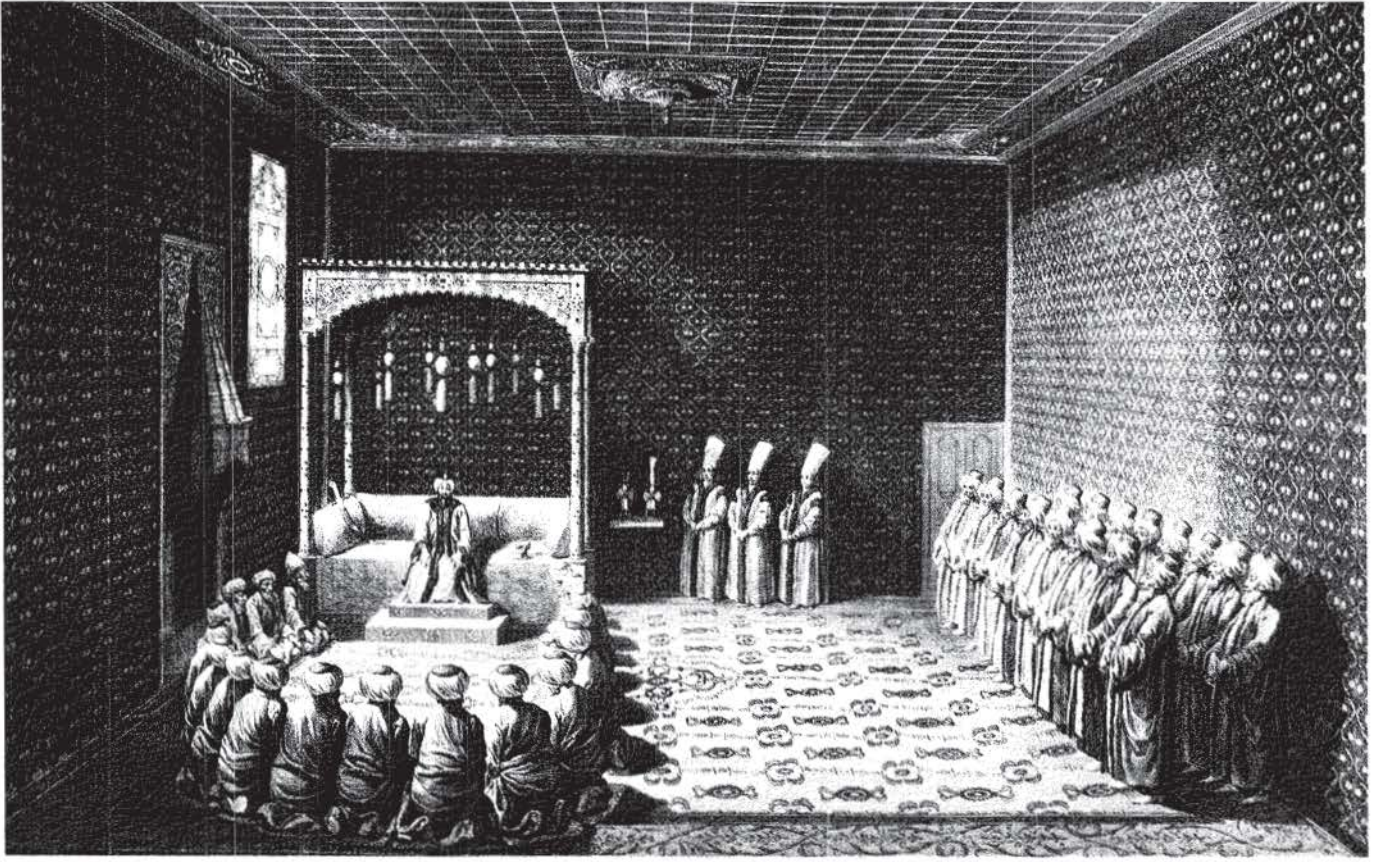
OSMANLI SARAY TEŞRİFATINDA 19. YÜZYIL BAŞLARINA KADAR MUAYEDE TÖRENLERİ

Bilindiği gibi, İslam dininde ramazan ve kurban olmak üzere iki bayram vardır. Arapça’da ‘ıyd’ul fitr’ ve ‘ıyd’ul edhâ’ olarak isimlendirilen her iki bayram da hicretin 2. yılından itibaren kutlanmaya başlanmıştır. Şevval ayının ilk üç günü ramazan bayramı, zilhicce’nin 10-13’ü arasındaki dört gün ise kurban bayramı kutlanmaktadır. Devlet erkanının padişaha bağlılıklarının ifadesi olarak da kabul edildiğinden bu törenlere ‘tecdîd-i biat (bağlılığın ve beyatın yenilenmesi)’ denirdi.

Osmanlı’larda cülûs tebrikinden sonra en önem verilen tören muayede (bayramlaşma) törenleriydi. 19. yüzyılda Sultan II. Mahmud devrine kadar Bab-ı Âli muayedeleri bayrama dört gün kala sadrazamın şeyhülislamı kutlamaya gitmesiyle başlar, devlet adamlarının karşılıklı bayramlaşmaları arife gününe kadar sürerdi. Padişah Arife günü ikinci namazını Hırka-i Şerif Dairesi’nde kıldıktan sonra Arz Odası’nda ‘Arife Divanı’ düzenlenirdi.

3 Topkapı Sarayı Arz Odası Avludan
Görünüm: Topkapı Sarayı’nın ilk
yapılarından olan Arz Odası yaklaşık 400
yıl boyunca Osmanlı hükümdarlarının
kabul salonu olarak kullanılmıştır.





Padişah bayram sabahı sabah namazını sarayda Hırka-i Saadet Dairesi'nde kılar. Ardından 'muâyede-i havâs'⁴ yapılır. Sonra padişah Akağalar (Babussaade) kapısı önüne kurulan tahta geçer ve burada 'muâyede-i umum'⁵ yapılır. ⁶ "Padişahın bayramını tebrik edecek olanların adları önceden tespit edilirdi. Bunlar sabah namazını Ayasofya Camii'nde kılarlar, namazdan sonra saraya gidip Kubbealtı'nda toplanırlardı. Teşrifâtî Efendi (protokol memuru), Silahdar Ağa aracılığı ile Sünnet Odası'nda oturan padişaha durumu arzettikten sonra padişah da Arz Odası'na geçerdi. O arada Has Odalılar, Arz Odası ile Babussaade arasına düzenli bir biçimde dizilirlerdi.

Padişah Arz Odası'ndan çıkıp taht önüne gelir, Nakibüleşraf Efendi⁷ yüzü padişaha dönük, ayakta ellerini kaldırıp bir dua okuduktan sonra padişahın bayramını kutlar, selam vererek huzurdan çıkardı. Enderûn ağaları da yüksek sesle "Aleyke avnullah!" (Allahın yardımını üzerine olsun) derlerdi. Tekrar çalmaya başlayan mehter takımı tören süresince çalmayı sürdürürdü. Tahtın arkasında sağda kızlar ağası, solda silahdar ağa ayakta dururlardı. O sırada İstanbul'da bulunan Kırım hanzadeleri de tahtın arkasında yerlerini alırlar, bunların arkasında kapiya kadar olan yeri zülüflü baltacılar doldururlardı. Tahtın karşısında ise sekbanbaşı ağa, arkasında sipahi ve silahdar ocakları ve subayları ile kapıcıbaşılar, solakbaşı, mîrâlem, zâimmler, müteferrikalar ve teşrifâtçı efendi dururdu.

Yüksek makam sahipleri sağ taraftan gelip etek öperlerdi. Önce sadrazam, vezirler, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri sırayla ilerleyerek tahta yaklaşırlar, eğilerek saygılarını sunarlar, sonra da etek öperlerdi. Etek öperken padişah her biri için ayağa kalkardı. Padişahın her ayağa kalkıp oturduğunda oradakiler yüksek sesle "Maşallah!" derlerdi. Sadrazam kutlamadan sonra kızlar ağasının önünde ayakta bekler, vezirlerle kazaskerler onun sağına dizilirlerdi. Bu birinci grubu eğer vezir rütbesi yoksa başdefterdar, nişancı ve reisülküttab takip ederdi. Bunlar ise etek öpmez yalnız eşik öperlerdi. O sırada çavuşbaşı ile kapıcılar ket-hudası şeyhülislama haber verirler, şeyhülislam ulemanın başında tebrike gelir, ancak etek öpmez, padişahın önünde saygıyla eğilir ve el öptükten sonra ayakta yerini alırdı. Padişah

4 Topkapı Sarayı Arz Odası'nda Huzura Kabul: Kubbe Altı'nda gerçekleşen Divan-ı Hümâyûn toplantılarının sonucu padişaha Arz Odası'nda sunulurdu.

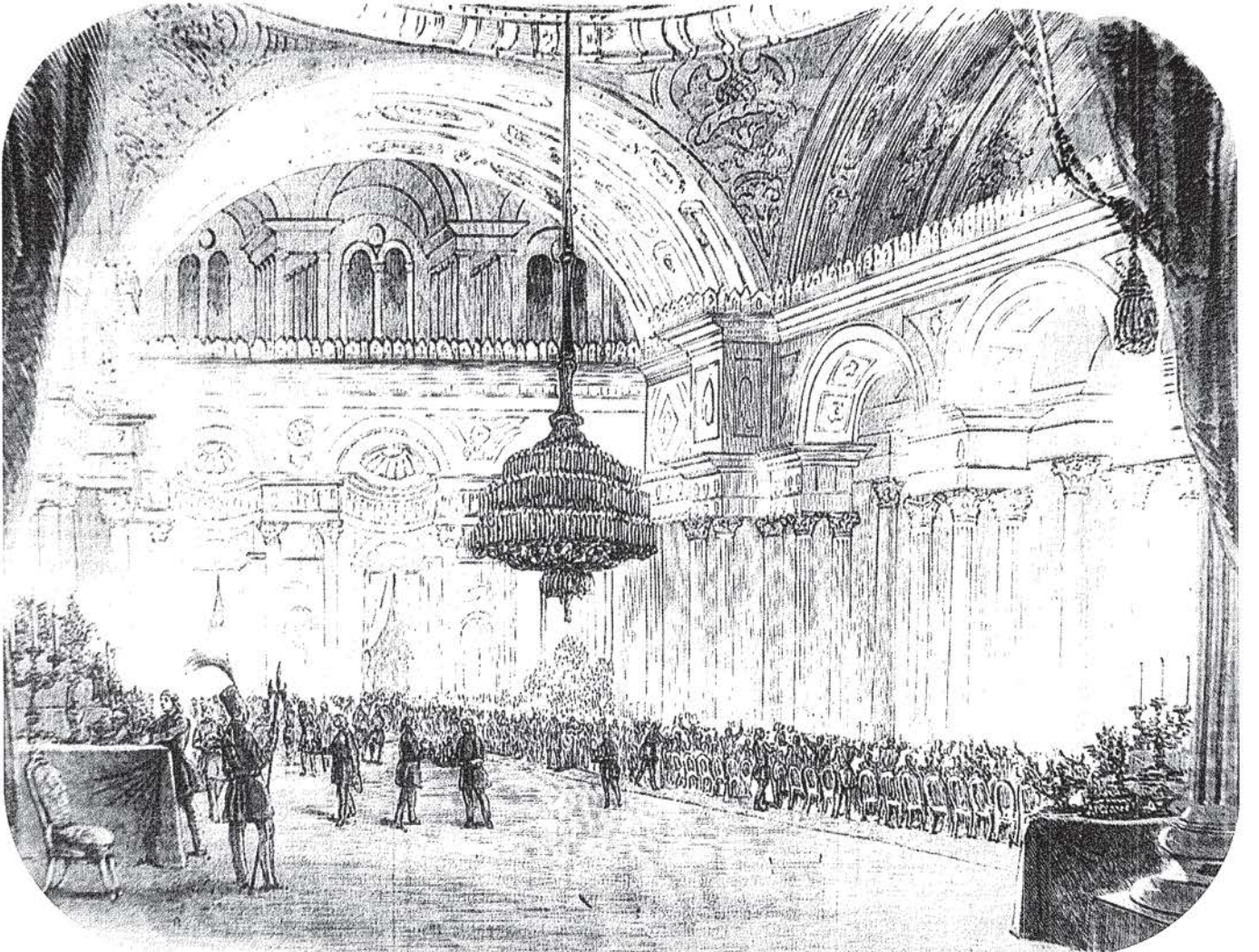
bu bayramlaşmada İstanbul kadılığı payesinde olan kişilere kadar ayağa kalkar, her ayağa kalkışta sadrazam hafifçe sağa eğilir ve gelenleri adlarıyla padişaha takdim ederdi. Sadrazamın elinde şeyhülislamıktan gönderilmiş bir teşrifat defteri bulunurdu. Ulemadan sonra piyade ve ağalarla Yeniçeri Ocağı'nın katar ağaları da denen yüksek rütbeli zabıtları eşik öperlerdi. Bunları çavuşbaşı, cebecibaşı, topçu başı, humbaracıbaşı takip ederdi.⁸

Muayede töreninin bittiğini padişaha teşrifatçı efendi arzederdi. Padişah ayağa kalkar, sağ koluna önce kızlarağası girer, birkaç adım sonra sadrazam onun yerini alır, daha sonra onun da yerini, silahdar ağa alırdı.

Padişah Harem'deki bayramlaşmadan sonra, özel olarak hazırlanan atına biner ve devlet erkânıyla beraber, başta Ayasofya olmak üzere Sultan Ahmet, Süleymaniye gibi büyük camilerden birine bayram namazına gitmek üzere hareket ederdi. Padişahın ve devlet erkânının atlarının rahat seyrini sağlamak amacıyla Bab-ı Hümayûn ile gidilecek cami arasındaki güzergah kumla kaplanırdı.⁹

Kurban bayramlarında padişah için 18 kurban kesilirdi. Padişahlar ilk birkaç kurbanı kendileri keser, diğerleri için kızlar ağasına vekalet verirdi.¹⁰ Padişahlar bayramın ikinci gününü Topkapı Sarayı'ndaki Gülhane Köşkü'nde geçirirler ve burada kaymakam, şeyhülislam ve kaptan paşa gibi görevlileri maiyetleri ile beraber kabul ederlerdi. Bayramın üçüncü gününde ise Eski Saray'a giderler ve burada pehlivanları, cirit oynayanları, silahşor ağaların gösterilerini seyredereklerdi.¹¹

5 Kırım Savaşı sonrasında Muayede Salonu'nda General Pelissier onuruna verilen ziyafet.





TANZİMATTAN İTİBAREN MUAYEDE TÖRENLERİ VE DOLMABAHÇE SARAYI

Dolmabahçe Sarayı: Saltanat İmgesindeki Değişim ve Yeni Protokoler Düzen

Topkapı Sarayı'nı son kullanan Osmanlı hükümdarı Sultan II. Mahmud, Beşiktaş Sahilsarayını başta olmak üzere eski Beylerbeyi Sarayı ile mutena yerlerde inşa ettirdiği köşk ve kasırlarda ikamet etmeyi tercih etmiştir. Oğlu ve 31. Osmanlı padişahı Sultan Abdülmecid ise (1839-1861) eski Çırağan Sahilsarayında ikamet etmiş, 1856 yılından sonra ise, kendi yaptırdığı Dolmabahçe Sarayı'nı kullanmaya başlamıştır.

Dolmabahçe Sarayı Tanzimat koşullarına göre inşa edilmişti. Sultan II. Mahmud'un ölümüyle (1839) Bab-ı Âli idari inisiyatifi ele geçirmiş, padişah ise (özellikle Sultan Abdülmecid) genel olarak Tanzimat bürokratlarıyla uyum içinde olmuştur. Tanzimat'ın sarayı Dolmabahçe, devlet işlerinin planlandığı, teknik ayrıntıların hazırlandığı ve yürütüldüğü değil, padişahın görüşüne ve onayına sunulduğu bir makam niteliğindedir. Bu haliyle Tanzimat Sarayı'nın devlet idaresindeki rolünden veya etkinliğinden çok, 'temsil' özelliği öne çıkar.

Asırlar boyu dış dünyaya kapalı kalan Osmanlı sarayının kapıları; Eski Beylerbeyi, Eski Çırağan, Neşatabad ve Feriye sarayları¹², ama hepsinden daha ciddi boyutta Dolmabahçe Sarayı ile açılmıştır. Nitekim, İstanbul'u resmen ziyaret etmeye de başlayan Avrupa devletlerinin hükümdar ya da prensleri devrin padişahı Sultan Abdülmecid tarafından bu sarayda ağırlanmıştır. Dolmabahçe Sarayı'ndan önce inşa edilen Osmanlı saltanat saraylarında yabancı devlet başkanı düzeyindeki kabullere ve uluslararası diplomatik sisteme özel bir dekorasyon ya da mekansal düzenleme görülmezken, ilk kez bu sarayda, yeni protokoler düzeninin ruhuna uygun bir hazırlık görülmektedir. Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu ve Süfere (büyükelçiler) Salonu, Osmanlı Devleti'nin dış dünyaya açılan penceresi, vitrini konumunda prestij mekanları olmuştur.

Osmanlı sarayının Topkapı'dan Dolmabahçe'ye geçmesiyle sadece bir mekân değişikliği yapılmakla kalınmamış, yönetimde zihniyet değişiminin de adımları atılmıştır. Bu anlamda, Tanzimat Sarayı olan Dolmabahçe Sarayı'nın protokol mekânları ve dolayısıyla Muayede Salonu da sadece 'yeni' bir mekân değil aynı zamanda 'yeni protokol' düzeninin bir sim-

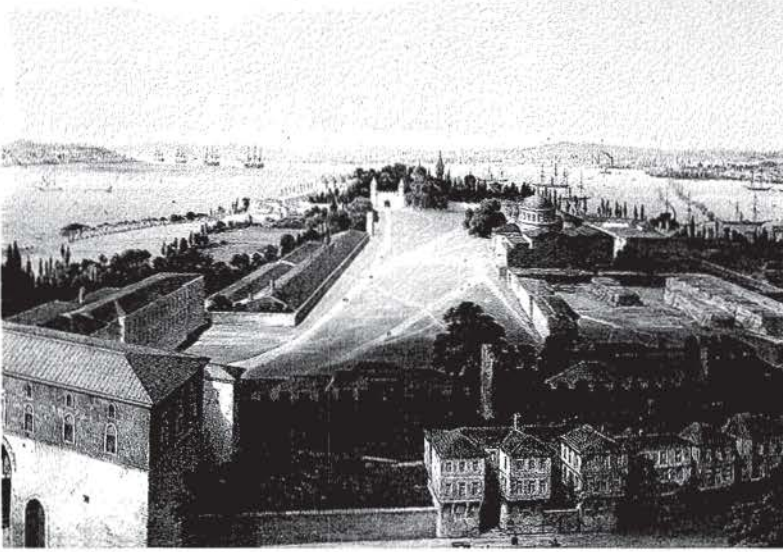
6 Süfere Salonu: Diplomasiye ayrılan bu görkemli salon 19. yüzyılda dış ilişkilerin devlet idaresindeki yeri ve önemini de gösteriyor.

gesidir. Osmanlı sarayı artık uluslararası diplomasi sistemi ve 1815 Viyana Kongresi'nde saptanan diplomatik sistemin temsil hükümlerini tanıyan bir devletin merkezi yönetim birimidir.¹³ Bunun sonucu olarak, 19. yüzyıl öncesinin 'tekyanlı' protokol uygulamaları mazide kalmış ve 'mütekabiliyet (eşit-karşılıklı ve misilleme)' esaslı uluslararası protokol düzenine geçilmiştir. Yabancı devlet başkanı ya da büyüklerinin Osmanlı padişahı tarafından karşılanıp, modern protokol düzeniyle ağırlandmaları yine Tanzimat devriyle başlamıştır. Osmanlı sarayının 19. yüzyılda yeni teşkilatlanmaya gitmesi, uluslararası protokole uygun biçimde ziyaretler ve resmi kabuller vermesi Dolmabahçe, Beylerbeyi, Çırağan gibi saraylar ve kasırların inşasına gidilmesini kaçınılmaz kılmıştır.¹⁴

Muayede Törenlerinde Topkapı Sarayı Alay Meydanı'ndan

Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'na Geçiş

Dolmabahçe Sarayı'nın içinde, adeta küçük bir saray niteliğinde olan Muayede Salonu'nun bir diğer adı Dîvân Yeri veya Dîvân-ı Âli'dir. Muayede Salonu, gerek süslemesindeki zenginlik gerekse dekorasyonundaki ihtişam ile sadece inşa edildiği devrin Osmanlı'sını değil, (belki ondan çok daha fazla) Cihan Devleti-Cihan Padişahı devirlerini hatırlatmakta ve kanımızca o devirlere duyulan özlemi dile getirmektedir.



7 Topkapı Sarayı Bab-ı Hümayûn ve Birinci Avlu: Klasik dönemde sarayın Birun (Dış Hizmetler) teşkilatının bir bölümü bu avluda yer almaktaydı.

Dolmabahçe Sarayı'nda, başta bayramlaşma törenleri olmak üzere prestij nitelikli toplantı ve törenlerin icra edildiği Muayede Salonu, gerek biçim gerekse konum açısından Topkapı Sarayı Alay Meydanı'na göre oldukça farklıdır. Şöyle ki Klasik Dönem bayramlaşma törenlerinin icra edildiği Topkapı Sarayı Alay Meydanı'na (II. Avlu), tören sırasında, sadece davetli devlet erkânı ile üst düzey saray ağaları girebilirdi. Ne büyükelçiler ne haremdekiler ne de başkaları muayede törenlerine izleyici olarak katılabilirlerdi. Harem için ayrılan pencereleri ve büyükelçilerle diğer yabancı davetliler için düzenlenen galerileri ile Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu, 19 yüzyıl Osmanlı saray protokolündeki değişimin izlerini taşır. Her ne kadar harem mensubu hanımlar ve yabancı uyruklu konuklar resmi muayede törenlerinde sultanı doğrudan kutlamasalar da, doğrudan tebrikleşmeler de, 'seyretme' müsaadesi de önemliydi ve yeni açılımlara dair bir ümit doğurmuştu.

Topkapı Sarayı Alay Meydanı'nın ve burada yer alan diğer mekanların devlet idaresindeki ağırlığı dikkate alındığında, burada icra edilen muayede törenlerinin Tanzimat muayedelerinden ayrılan bir diğer yönü tespit edilebilir. Divan-ı Hümayûn toplantılarının yapıldığı, devletin mali kayıtlarının ve hazinesinin bulunduğu, savaşa giden orduya sancak tesliminin yapıldığı, cülus törenlerinin icra edildiği Alay Meydanı sadece bir tören alanı değil aynı zamanda devletin idari mekanizmasının işlediği bir merkezdi. Saltanat makamının tüzel kişiliğini temsil eden Topkapı Sarayı, adaletin dağıtıldığı ve merkez teşkilatını en üst düzeyde temsil eden 'devlet kapısı' (dergâh-ı muallâ, atebe-i ulyâ, südde-i saâdet) idi. Oysa Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu böyle bir konumda değildi. Muayede Salonu, Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden üst düzey devlet konuklarına devletin gücünü ve görkemini göstermek amacıyla tasarlanmış bir prestij mekanydı.

Sultan Abdülmecid, 1856 yılından itibaren ikamet için Dolmabahçe Sarayı'nı kullanmışsa da, resmi muayede törenlerinin Topkapı Sarayı'nda icra edilmesinden vazgeçilmemiştir. Bununla beraber, 'muayede-i havâs', bu padişahın saltanatının sonlarına doğru, artık sadece Topkapı Sarayı'nda değil, devrin anıtsal sarayı Dolmabahçe Sarayı'nda da icra edilmeye

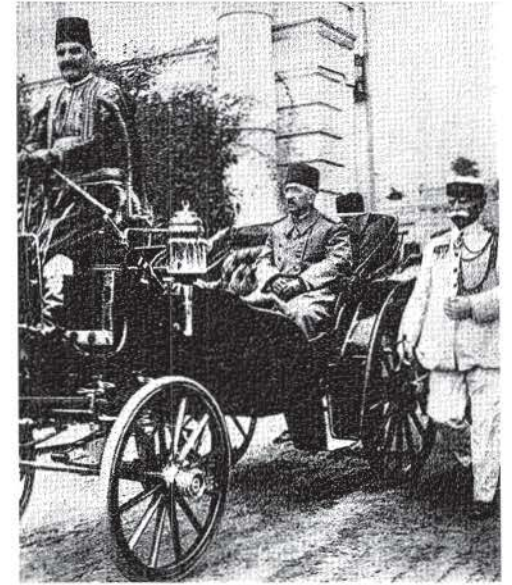
başlanacaktı.¹⁵ Sultan Abdülmecid'ten sonra tahtı teslim alan kardeşi ve 32. Osmanlı padişahı Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) saltanatının ilk yedi yılında muayede törenleri yine Topkapı Sarayı'nda yapılmıştır. 1868 yılından itibaren muayede törenleri için Dolmabahçe Sarayı kullanılmaya başlanmış ve bu tarihten sonra Topkapı Sarayı bu amaçla kullanılmamıştır.¹⁶ Sultan II. Abdülhamid'in 33 yıllık saltanat döneminde (1876-1909) birkaç istisna dışında¹⁷ muayede törenleri aynı mekanda yapılmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında tören için davetli devlet erkani, muayede öncesinde Paşa Dairesi'nde¹⁸ bir müddet bekledikten sonra tören salonuna alınmıştır.¹⁹ Sultan V. Mehmed Reşad döneminde de (1909-1918) törenlerin Dolmabahçe Sarayı'nda yapılması geleneği devam ettirilmiştir.²⁰

Sultan V. Mehmet Reşad devrinde saray teşkilat ve teşrifatında önemli kısıtlamalara gidilmiş, buna paralel olarak muayede törenleri de sadeleşmiştir. Devlet yönetiminde inisiyatif ele alan İttihad ve Terakki Partisi, sarayın protokol esaslarını yeniden ele almış ve bu bağlamda muayede kutlamaları ile ilgili bazı değişikliklere gidilmiştir. Katılımcıların sayısının azaltılması bu düzenlemelerin başında anılmalıdır.²¹ Bu dönemde İmparatorluğa büyük bir felaket yaşatan I. Balkan Savaşı nedeniyle, 1912 yılının kasım ayına rastlayan kurban bayramına sadece vükelâ (bakanlar) katılmış; askeri ve mülki erkan ile ilmiye sınıfına mensup olanların tebriklerini sarayda açılacak bir deftere yazarak yerine getirmelerinin uygun olacağına Bakanlar Kurulu'na karar verilmiştir. Törene katılacak olan vekillerden de tören elbiseleriyle değil resmi kıyafetlerini giymeleri istenmiştir.²²

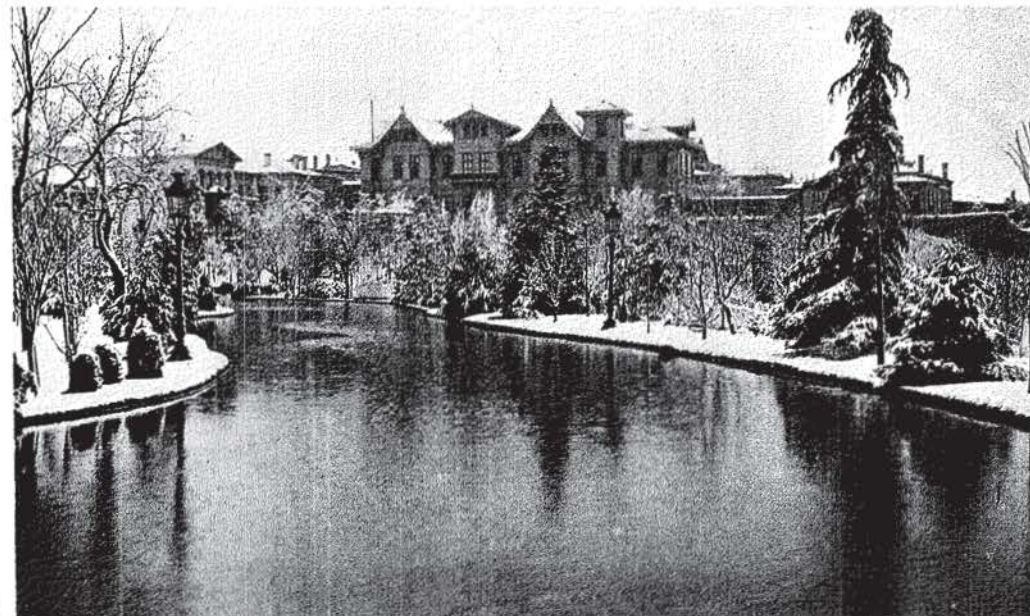
Sultan VI. Mehmet Vahideddin (1918-1922), saltanatının ilk iki yılının (1918 ve 1919) bayramlaşmalarını Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'nda gerçekleştirmiştir. 1919 Eylül ayında Muayede Salonu'nda icra edilen muayede töreni, altı asırdan fazla tarih sahnesinde kalan Osmanlı Devleti'nin son resmi muayedesidir. 1920, 1921 ve 1922 yıllarında, başta başkent İstanbul olmak üzere, İmparatorluk topraklarının işgal altında olması nedeniyle resmî muayede töreni yapılmamıştır; bu yıllarda Yıldız Sarayı'nda hususî nitelikli bayramlaşma programı ile yetinilmiştir.²³ Dolayısıyla Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu, imparatorluğun son muayede törenin yapıldığı mekan olmuştur.



8



9



10

8 Sultan V. Mehmed Reşad.

9 Sultan VI. Mehmed Vahideddin.

10 Yıldız Sarayı'ndan bir görünüm: Yıldız Sarayı 1877-1909 arası sürekli olarak 1909-1922 arasında ise aralıklarla saltanatın temsil mekanı oldu.

Muayede Törenleri Öncesinde Yapılan Hazırlıklar

Bayramın başlangıcı İstanbul kadısının kaleme aldığı bir i'lâm ile tespit edilirdi. Aynı i'lâm ile cami minarelerinin aydınlatılması ve arife günü ikindi vaktinden başlayarak bayramın son günü ikindi vaktine değin top atılmasının uygun olduğu da arz edilirdi.²⁴ Top atışları, Serasker Paşa'nın yetki ve sorumluluğunda günde beş kez (nevbet) tekrarlanırdı.²⁵

Bayram namazının hangi camide kılınacağı Bab-ı Âli Teşrifat Dairesi, Sadaret ve Mabeyn arasındaki yazışmalar sonucunda belirlenirdi. Sultan Ahmet Camii, Ayasofya Camii, Dolmabahçe Camii ve Beşiktaş (Sinan Paşa) Camii, bayram namazının kılındığı camilerin ba-

şında geliyordu. Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında muayede törenlerinin nerede yapılacağı, Mabeyn tarafından önceden bildirildiği halde, padişahın namazı hangi camide kılacağı bayram namazından kısa bir süre önceye kadar bildirilmediği de olurdu. Güvenlik nedeniyle olması muhtemel böyle durumlarda, namazın kılınacağı cami bizzat padişah tarafından belirlenir ve bayram alayı için sarayda hazır bulunan devlet erkanına o anda ilan edilirdi.²⁶

Güvenliğe verdiği önemle de tanınan Sultan II. Abdülhamid devrinde bayram alayının izleyeceği güzergah, bayramdan birkaç gün önceden başlayarak kontrol altına alınır; Yıldız Sarayı ile Dolmabahçe Sarayı arasındaki bölgede adeta 'kuş uçurtulmazdı'. Alınan inzibati tedbirler, Umum Mekatib-i Askeriye-yi Şahaneler Müfettişi (Tüm Askeri Okullar Müfettişi), Bahriye Müfettişi, Hademe-i Hassa-i Şahane Feriki ve Mabeyn ikinci müdürünün ortak raporlarıyla padişaha sunulurdu.²⁷

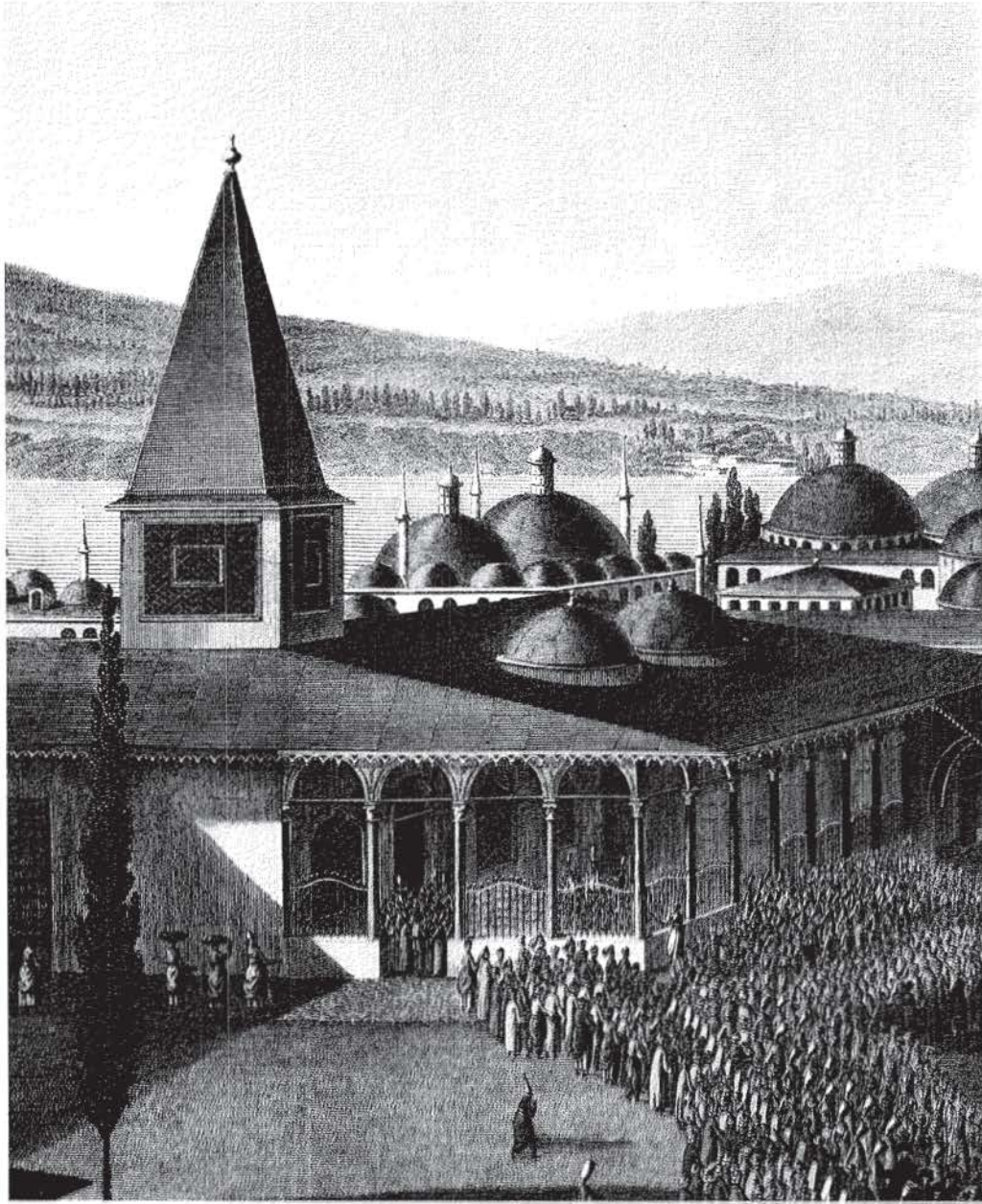
Muayede törenlerinden önce taht, Topkapı Sarayı Hazine-i Hümayûn'dan çıkarılır ve Arife günü tören alanına konulurdu. Dolmabahçe Sarayı'nın kullanıma açılışından sonra taht Muayede Salonu'nun kuzeyine yerleştirilirdi. Tahtın Hazine-i Hümayûn'dan çıkartılması, tören alanına yerleştirilmesi ve ardından tekrar geri götürülüşü ile ilgili resmi yazışma (19. yüzyılın ortalarından itibaren) Hazine-i Hümayûn Kethudalığı ile Mabeyn serkurenlük makamı arasında yürütülürdü.²⁸

Sultan Abdülmecid dönemi muayedelerinde; serasker paşa, kaptan paşa, şeyhülislam ve



11 Dolmabahçe Camii (1853).

maiyetindekiler, sabah namazı vaktinden evvel, Topkapı Sarayı II. avludaki Kubbealtı'nda toplanırlar ve namazın kılınışından sonra tekrar saraya dönülerek Kubbealtı'nda Enderûn ağaları padişahla bayramlaşırdı (muâyede-i havâs).²⁹ Devlet erkânı ile bayramlaşma ise (muâyede-i umûm) Babü's-saâde önünde gerçekleştirilirdi. Sadrazam; 'murassa fes, büyük üniforma, apolet, sırmalı lacivert (bazen de beyaz) çuhadan şeritli pantolon' dan oluşan tören elbiseleri ile nişan ve kılıcını kuşanmış olarak hazır bulunurdu. Diğer Bab-ı Âli erkânı da bayrama mahsus elbiselerini (elbise-i iydiyye), nişanları ve kılıçlarıyla gelirlerdi. İlmiye sınıfının başında gelen şeyhülislam ise; 'ağır telli imâme-i ulyâ (büyük sarık) ve ferâce-i beyzâ (beyaz ferace) giyer ve nişanlarını takarak tören yerine gelirdi.³⁰



12

12 Topkapı Sarayı İkinci Avlu'da Divan-ı Hümayûn'un toplandığı Kubbealtı.

13 Sultan Abdülaziz:

Muayede Salonu'nda ilk resmi muayede töreni Sultan Abdülaziz devrinde gerçekleşti (1868).

Muayede törenlerini ilk kez Dolmabahçe Sarayı'nda icra ettiren Sultan Abdülaziz ile Sultan II. Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında muayededeki bulunacak erkanın aynı hiyerarşik düzen içinde yer aldığı tespit edilmektedir: Önce padişah ayakta, nakîbuleşraf, sadrazam ve diğer bakanlar ile bayramlaşırdı. Ardından tahtına oturan padişah, sırasıyla, rütbe-i bâla ricâli (sivil bürokraside en yüksek rütbeliler), ferikân-kirâm hazeratıyla livâ paşalar (askeri bürokraside general rütbesini haiz olanlar) ile miralay ve kaymakam beyler (albay ve yarbay), Şûrâ-yı Devlet Azâları, Adliye Azâları, rütbe-i ûlâ sınıf-ı evveli ricali ve Rumeli Beylerbeyi Payeluleri Hazeratı ve rütbe-i ûlasınıf-ı sânisî ricalinin bayram tebriklerini kabul ederdi. Bundan sonra padişah tekrar ayağa kalkar ve önce şeyhülislam ardından da ilmiye'nin en yüksek rütbeli ilk iki sınıfı olan sudûr-u izâm hazeratı ve İstanbul payelûları ile bayramlaşırdı. Bunlarla bayramlaştıktan sonra padişah tekrar tahtına oturur ve ilmiyenin diğer rütbelerinden haremeyn-i şerîfe'nin payelûları, bilâd-hamse ve mahrec mevâlisi ile bayramlaşırdı. Devlet erkanının muayede-i (muâyede-i umûm), teşrîfât memurlarının tebriklerini sunmalarıyla sona ererdi.³¹



13

Muayede Törenlerinde Modernleşme Döneminde Görülen Değişim

Sultan II. Mahmud'un 1826 yılında yeniçeri ocağını lağvetmesi Türk Modernleşme Tarihinde bir kırılma noktası sayılır. Nitekim, mesleki ve kişisel çıkarlarına ters düştüğü için çoğu yenilik hareketlerine, ulemanın da desteğini alarak direnen yeniçerilerin ortadan kalkmasıyla reform girişimleri birbirini izlemeye başlamıştı. Sultan II. Mahmud devrinde, hem saray-devlet hem de sosyal yaşamda başlatılan bu reform girişimleri kısa bir süre sonra ilan edilecek olan Tanzimat Fermanı'nın altyapısını oluşturacaktı. Bu dönemin reform hareketlerinin önceki dönemlerden en önemli farkı, sadece askeri alanda sınırlı tutulmayarak adli, idari, kültür ve eğitim vb. gibi sosyal yaşamı tümüyle ilgilendiren bütüncül bir nitelik taşımasıydı.

Özellikle 1826 tarihinden başlayarak Osmanlı saray teşkilat ve teşrifatında da önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir: Örneğin, Mehter takımı yerini Mızıka-ı Hümayûn'a bırakmış, yabancı konukların padişah nezdine kabul protokolünde klasik dönemden kalma bazı uygulamalar terk edilmeye başlanmıştır. Şüphesiz saray törenleri de bu değişim rüzgarından nasibini almıştır. 1829 yılının muayede törenlerinde ilk defa olarak yeni kıyafetler giyilmiş ve yeni kurulan saray orkestrası kullanılmıştır.³² Sultan II. Mahmud'un muayede törenleriyle ilgili olarak gerçekleştirdiği bir diğer değişiklik de muayede törenlerinin zamanlamasında olmuştur: Tanzimat öncesinde bayram namazından önce yapılan muayede törenleri 1839'un başlarından itibaren (II. Mahmud'un ölümünden birkaç ay öncesinde) bayram namazından sonra icra edilmeye başlanmıştır.³³

Sultan Abdülmecid devrinde, Osmanlı Devleti'nin Batı ile yoğunlaşan ilişkilerinin bir sonucu olarak, Topkapı Sarayı'nda yapılan muayede törenlerinde ilk kez yabancı uyruklu izleyiciler kabul edildi.³⁴ Törenlerin Dolmabahçe Sarayı'na intikal ettiği ilk yıllarda (1868'den itibaren) yabancı izleyiciler bir süre kabul edilmedi.³⁵ Ancak, daha sonraki yıllarda Muayede Salonu'nun üst tarafındaki localardan biri elçilere, diğeri önemli konuklara tahsis edilmiştir.³⁶ Büyükelçiler eşleri ile birlikte 'izleyici olarak' katılabildikleri muayede törenlerinde padişahla doğrudan bayramlaşmazlar, kutlamalarını elçiliklerinin baştercümanı aracılığı ile iletirlerdi. 1917 yılında Bakanlar Kurulu, baştercümanların 'heyet-i siyasiyeden sayılmayacağı'na (siyasi kimlik taşımayacakları) karar vermiş ve büyükelçilerin tebriklerini iletmeye yetkili olmadıkları, elçiliklere tebliğ edilmiştir. Alınan karar gereği büyükelçiler padişahın bayramını aç-

ılacak bir deftere yazacakları mesajlarla kutlayacaklardı.³⁷ Tanzimat devrinin muayede törenlerine getirdiği bir değişiklik de iletişim alanında olmuştur. Osmanlı Devleti merkez teşkilatı ile taşra arasında haberleşmeyi sağlayan ve İdareye çok büyük kolaylıklar getiren telgraf muayede kutlamalarında da devreye girmiştir. Osmanlı Devleti'ne bağlı eyalet yöneticileri hem sadrazama hem de padişaha yönelik kutlamalarını telgraf ile Bab-ı Âli'ye iletirlerdi. Bab-ı Âli de kutlama gönderenlerin isimlerinin de yer aldığı bir yazı ile durumu saraya arzederdi.³⁸

"18. yüzyıl sonlarının törenlerinde, padişahı ilk kutlayacak olan sadrazamın tahta yaklaşırken birkaç adım arayla iki defa diz çökmesi ve yeri öpmesi gerekiyordu. Bu arada sultan ayağa kalkarak kendisini taltif ediyor ve sadrazam burada tekrar diz çökerek sultanın önce sağ sonra sol ayağını öpüyordu. Sadrazamın ardından bayramlaşan vezirlerin tahta yaklaşırken birer defa yeri, daha sonra tahtın önünde sultanın eteğini öpmeleri gerekiyordu. Bundan sonra gelen sadreyn efendiler (Anadolu ve Rumeli kazaskerleri) yer öpmeden sadece etek öpüyorlardı. Daha sonra bayramlaşan defterdar, reisülküttab vb. ise astîn-i hüma-

14 II. Mahmud: Klasik dönem Osmanlı saray teşkilat ve törenleri, Sultan II. Mahmud'un gerçekleştirdiği köklü reform çalışmaları ile değişime uğradı.



yûn'u³⁹ öperek bayram tebriklerini sunuyorlardı.⁴⁰ Klasik devir muayede törenlerinde görülen el ayak öpme ritüelleri Tanzimat'la beraber kaldırıldı. Sadrazamın tahta yaklaşırken birkaç adımda bir temenna etmesi ise yine uygulamada kaldı.⁴¹

Astûn-i hümayun Sultan Abdülmecid devrinde tahtın yanında bir sehpa üzerinde duruyor ve devlet erkanı buraya eğilerek öpüyordu.⁴² Abdülaziz devrinde onun yerine tahtın yanında ayakta duran bir kişinin tuttuğu 'saçak' uygulaması başlatıldı ve bu uygulama Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca sürdürüldü.⁴³ II. Meşrutiyet'le beraber sultanın 'mutlak' otoritesi ortadan kalkmıştı. Anayasal parlamenter rejimin meşrutî bir monarkla varolduğu bu dönemde sultanın ve sarayın otoritesine karşı çıkma eğiliminde olan bazı milletvekilleri, saçak öpmeye yanaşmadılar. Başmabeynci'nin tuttuğu saçığı Bakanlar, üst düzey bürokratlar ve askerler saçığı öptüğü halde, milletvekilleri, başta Meclis başkanları (Ayan ve Mebusan) olmak üzere sadece yaklaşıp başlarını eğerek selamlamakla yetinmişlerdi. Bakan iken saçak öpmekte bir sakınca görmezken milletvekili olarak öpmeyenlerin tutumu ise dikkat çekicidir. Belli ki, bazı milletvekilleri, bu durumu Meşrutiyet'in en somut kazanımı ve simgesi olan Meclis'in onurunu zedeleyen bir davranış olarak değerlendirmişlerdir. Sultan V. Mehmed Reşad ise milletvekillerinin saçak öpmemesini 'garip zihniyet' olarak niteleyecekti.⁴⁴

İkram ve Hoşgörü Vesilesi Olarak Bayram Günleri

Bayramlarda, asker ve sivil tüm memurlar ile saray görevlilerine bir maaş ikramı verilmesi adettendi. Sultan II. Abdülhamid, Devlet'in mali açıdan zor günler yaşadığı ve ekonominin 'Duyûn-u Umûmiye' idaresinde seyrettiği yıllarda dahi tüm memurlara maaş verilmesini istemiş; bunun zor olduğunu hatırlatan ekonomi yetkililerine imkanların zorlanması emrini vermişti.⁴⁵ Ülkede savaş ekonomisinin uygulandığı II. Meşrutiyet döneminde fiyatlar iki-üç misli artmasına rağmen memurların maaşları aynı kalmış, hatta yarım maaş tutarındaki ikramiyeleri de ödenememiştir.⁴⁶

Bayramlarda, hapishanelerdeki mahkum ve tutuklular da unutulmaz, devletin şefkati onlara da hissettirilirdi. Mahkumlara bayramın ruhuna uygun olarak tatlı, özellikle de helva dağıtılır, hatta cezasının büyük bölümünü çeken bazılarına da af çıkartılırdı.⁴⁷



15 Muayede Salonu'nda Büyükelçilere ve diğer konuklara ayrılan balkonlar.

Teşrifat Dairesi Kayıtlarına Göre Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'nda Bir Muayede Programı

Bayramdan yaklaşık bir hafta önce bayram namazının kılınacağı caminin ve bayramlaşmanın icra edileceği sarayın belirlenmesi için Teşrifat Genel Müdürlüğü ile Sadâret arasında rutin yazışmalar gerçekleştirilirdi. Dolmabahçe Sarayı yapılar topluluğundan olan ve sarayla aynı adı taşıyan Dolmabahçe Camii bayram namazları için tercih edilen camilerdendi.⁴⁸

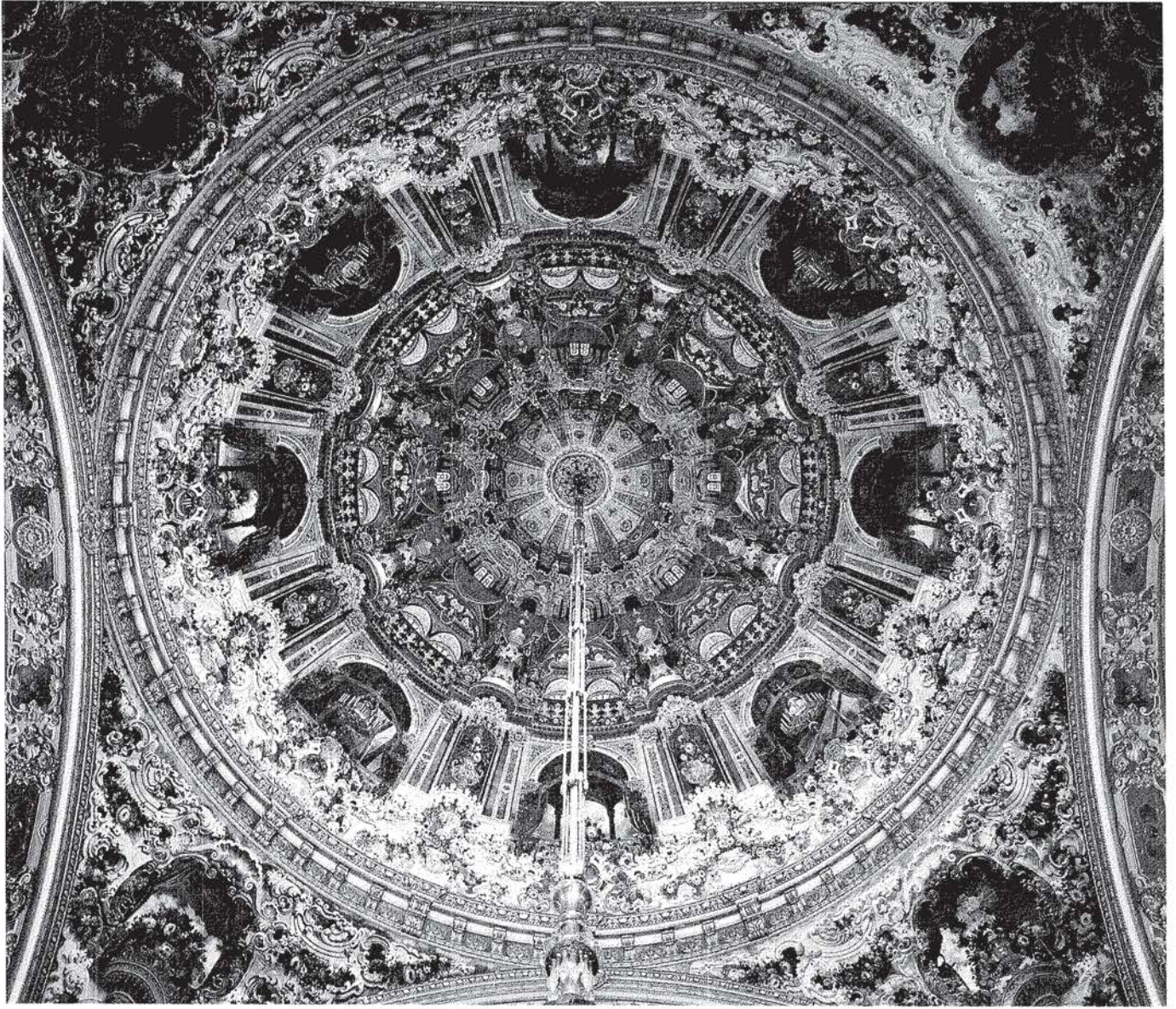
Davetliler saraya geldiklerinde teşrifat memurları tarafından karşılanır ve dinlenmeleri için kendilerine ayrılan odaya alınırlardı. Padişah Muayede Salonu'ndaki odasına geldiğinde teşrifat müdürü vükelayı alarak Muayede Salonu'na getirirdi. Salonun kuzey bölümüne konulan tahtın sol tarafında vükela, arkasında ise Mabeyn (Saray) erkânı yerlerini alırlardı. Tahtın sağ tarafında şehzadeler, onların arkasında ise damatlar dururdu.⁴⁹

Padişah tahtına oturduğunda nakibüleşraf huzura gelir, padişah ve devlet için iyi dilekler içeren bir duayı okur ve orada bulunanlar hep bir ağızdan 'amin' derlerdi. Padişah nakibüleşraf efendiyi ayakta karşılardı. Duanın bitmesinden sonra nakibüleşraf efendi arka arkaya giderek salondan çıkardı. Bu arada padişah kime emrettiyse, tarihi saçığı göğüs hizasında saygıyla tutardı. Tebriklerini sunanlar saçığı öpmeden önce padişahın önünde eğilerek temenna ederlerdi.⁵⁰

Padişah, önünde teşrifat genel müdürü olduğu halde salona adımını attığı anda Muzika-ı Hümayûn 'selam' marşını çalar, Hademe-i Hassa-i Şahâne (Saray Tören Kıtası) ise 'bayram alkışı'nı yerine getirirdi.⁵¹ Böylelikle padişahın salona gelişi etkileyici bir ortamda gerçekleştirilirdi.⁵² Salondaki büyük avizenin altında teşrifat genel müdürü, onun arkasında bi-

16 Muayede Salonu'ndan genel görünüm.





raz solda ikinci, solda ve daha arkada üçüncü teşrifatçı dururdu. Salona dört yol olmak üzere kırmızı kadifeden yol halısı serilirdi.⁵³

Sonra sadrazam ve ardından diğer vükela tahtın sol tarafında tutulan saçağı öperek tebriklerini sunarlardı. Âyan Meclisi (Üyeleri padişah tarafından seçilen meclis, senato) üyeleri, başkanlarının rehberliğinde padişahın huzuruna gelirler ve sağ taraftaki saçağı öperek padişaha tebriklerini sunarlardı. Ardından, tahtın sağ tarafında sırasıyla sadrazam, eski sadrazam ve şeyhülislam, Âyan Meclisi Başkanı, Vükela ve Âyan Meclisi Üyeleri yerlerini alırlardı.

Meclis-i Mebusan Üyeleri, Meclis Başkanı rehberliğinde padişahın huzuruna salonun sağ tarafından gelirler ve tebriklerini sunarlardı. Ardından Başkan, Meclis-i Âyan Başkanı'nın alt tarafında yerini alır, mebuslar ise dönerlerdi.

Üst düzey askeri erkân, komuta kademesi ve subaylar padişahın huzuruna salonun sol tarafından gelirler ve tebriklerini sunduktan sonra tahtın sol tarafında hiyerarşik olarak yerlerini alırlardı. Askeri erkân padişaha tebriklerini sundukları sırada Askeri Protokol Müdürü de orada hazır bulunmak zorundaydı.⁵⁴ Sivil bürokrasi memurları bağlı oldukları bakanlıkların Meclis'teki yerlerine göre, müsteşar ve müsteşar yardımcılarının sonra kutlamalarını sunar ve ardından yerlerine dönerlerdi.

Seyhülislam Efendi, bir yanında teşrifat müdür muavini diğer yanında bir teşrifat memuru olmak üzere huzura gelir, tebrikini sunduktan sonra salonun ortasına çekilerek bir dua

17 Muayede Salonu'nun görkemli kubbesi.

okur ve salonda bulunanlar hep bir ağızdan ‘amin’ derler ve ardından şeyhülislam dönerdi. Şeyhülislamı takiben sırasıyla ilmiye sınıfı (ulema) salonun ortasından huzura gelerek tebriklerini sunar ve yerlerine dönerlerdi. Ardından gayri müslimlerin ruhanî liderleri, yine salonun ortasından huzura gelir ve Rum patriği kutlama mesajı okur ve böylelikle kutlamalarını sunmuş olurlardı. Bunu takiben teşrifat memurları salonun sol tarafından huzura gelir ve onların da tebriklerini sunmalarından sonra törenin birinci bölümü sona ermiş olurdu. Törenin bu bölümünün sona ermesinden sonra padişah Hademe-i Hassa tarafından icra edilen bayram alkışı ve Muzika-ı Hümayûn tarafından seslendirilen selam havası eşliğinde odasına dönerdi.⁵⁵

Saray erkânı ile bayramlaşmaya ayrılan ikinci bölümde padişah salona girerken yine selam havası çalınır ve alkış yapılır. Padişah bendegânının tebriklerini kabul eder, önce yaverler, mabeynciler, kâtipler, harem ağaları, maiyet bölüğü subayları, Muzika-ı Hümayûn askerleri, padişah hademeleri, hamlacılar, kayıkçılar, bunların hepsi sırma püsküllü saçağı öptükten sonra artık muayede töreni bitmiş olurdu. Muayede töreninin bitimine kadar teşrifat genel müdürü salonda önde ve teşrifat müdürü biraz gerisinde olmak üzere padişah huzurunda bulunurlardı.⁵⁶

Padişah; şeyhülislam, nakibüleşraf, vükela, âyan, mebusan, askeri sınıftan müşir (mareşal), birinci ferik, ilmiyeden sudur ve İstanbul payelileri ve ruhanî liderlerin tebriklerini ayakta kabul ederdi. Yabancı devletlerin büyükelçileri, elçilik görevlileri ile bazı mali ve ticari kurumların yöneticileri saraya gelişlerinde teşrifat muavini (protokol müdür yardımcısı) tarafından kabul ve hademe-i hassa arasından belirlenen ‘efendiler’ vasıtasıyla kendilerine ayrılan odalarda tören anına kadar dinlendirilirdi. Padişahın camiden dönüşünden sonra Muayede Salonu’nun üst katında kendilerine tahsis edilen galerilere götürülürlerdi. Törenin başlamasından sonra teşrifat genel müdürü padişahın selamını iletme üzere büyükelçilerin yanına giderdi. O gün Bab-ı Âli Teşrifat Dairesi’nden yapılan davet üzerine sefaret baş tercümanları saraya gelirler ve teşrifat genel müdürü aracılığı ile tebriklerini sunarlardı. Protokole dahil olmayan kişilerin tebrikleri için sarayın alt kat salonunda bir defter açılırdı.⁵⁷

Son olarak Teşrifat Genel Müdürü padişaha tebrikini sunardı; ardından padişah dinlenmeye çekilir ve az sonra da ‘muayede-i havâs’ -özel bayramlaşma- başlardı.

Sonuç

Muayede törenleri, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan sona erişine değin, saray teşrifatında en önemli merasimlerden olmuştur. Klasik dönem muayede törenlerine, sadece, saray ileri gelenleri (ağalar) ile davetli devlet erkânı katılırdı. Bu törenler devlet erkânının padişaha bağlılıklarını yineledikleri törenlerdi; bu nedenle de dini bir ritüel olmasının ötesinde güçlü mesajlar taşırdı. Senede iki kez, Ramazan ve Kurban bayramları vesilesiyle tekrarlanan bu törenlerde padişahın ‘mutlak’ konumu hatırlatılırken, devlet erkânı da kendi konumlarını pekiştirirlerdi.

Tanzimat’la beraber yabancı uyruklu davetliler ile Harem mensuplarının da seyirci olarak katılımına müsaade edilmiştir. Sultan Abdülaziz’in saltanatının yedinci yılından itibaren (1868) muayede törenleri Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu’nda icra edilmiş; Devlet’in son resmî muayedesine kadar (Eylül 1919) tüm muayede törenleri aynı mekanda gerçekleştirilmiştir.

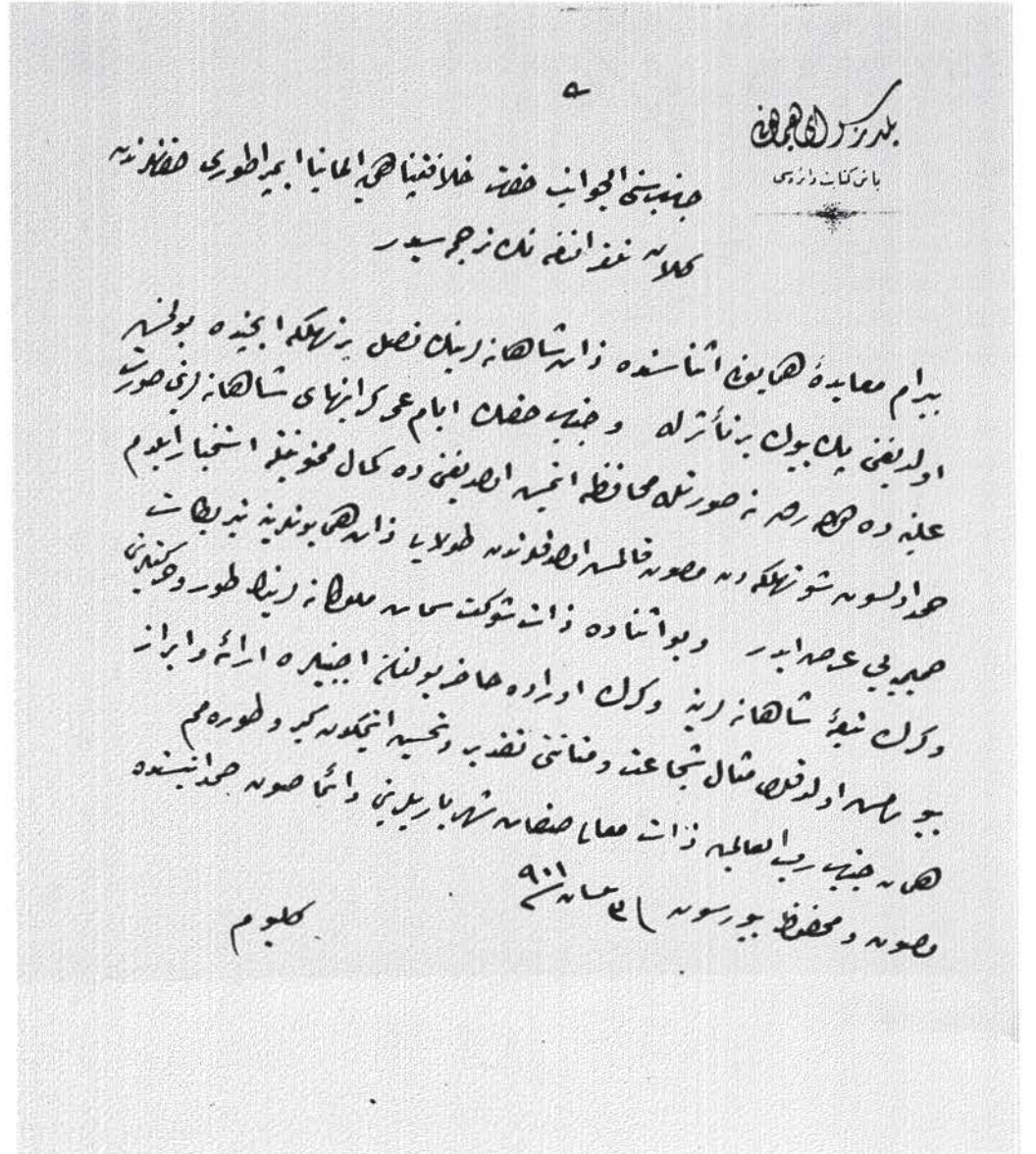
1868 yılından itibaren muayede törenlerinin gerçekleştirildiği Dolmabahçe Sarayı, Türk modernleşmesinin önemli bir aşaması olan Tanzimat devrini simgeleyen önemli bir mimari yapıdır. Bu sarayın mekanları, süslemesi ve dekorasyonundaki üslup özellikleri, Batı etkisinin ulaştığı boyut hakkında fikir verir. Bu bağlamda Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu, Tanzimat’la beraber yeniden şekillenen Osmanlı protokol düzenine uygun bir biçimde tasarlanmıştır. Muayede Salonu’nda yer alan harem seyir pencereleri, büyükelçiler için ayrılan seyir balkonu vb. gibi mimari öğeler, Osmanlı teşrifat düzeninde Tanzimat’la beraber ivme kazanan değişimin izleridir.

BİR DEPREM VE MUAYEDE SALONUNDA PANİK !

31 Mart 1901: Kurban bayramının ilk günü... Başta padişah olmak üzere devlet ricali Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'ndalar. Padişaha bağlılıklarını sunmak için isbatı vücud etmiş olan erkan sırasıyla temennasını yapıp tahtın saçağını öpüp yerlerine çekiliyorlar. Büyük Üniformalarını (tören elbiselerini) giymiş olan devlet ricali bu süslü elbiselerinin içinde pek de vakur görünüyorlar. Mızıkânın selam havası ve alkışçıların dua nidalarından başka bir ses duymak olanaksız bu görkemli salonda. Salondaki büyük avizeden yayılan ışık üniformaların üstüne aksederek gözleri kamaştırıyor. Aman Allahım o da ne !?

Deprem felaketi, bir bayram sabahında aniden gelmişti. Önce bir uğultuyla derinlerden gelen gürültü... Ardından koca salon salıncak gibi sallanmaya başlar. Töreni izleyenler ve devlet erkânı, dehşet içinde sağa sola koşuşurlarken vakarlarından bir eser kalmadığının farkına varacak halde değillerdi. Törene izleyici olarak katılan yabancı konuklardan bazıları depremi unutmuş salondaki koşuşturmaları, özellikle de padişahın tavrını gözlemliyorlardı. Böyle bir doğal afet esnasında padişahın kaçması, korkması bir zaaf olarak değerlendirilebilir, onu korkaklıkla suçlayanlara bir koz verebilirdi. Üstelik, O'nun bu deprem anındaki davranışı, kaçı, korkusu vs., Devlet-i Aliyye'nin itibarına gölge düşürebilirdi. Ama beklenen olmadı...

20 Alman İmparatoru II. Wilhelm'in
depremden dolayı geçmiş olsun
dileklerini ve Sultan II. Abdülhamid'in
deprem esnasında gösterdiği metanet ve
cesaretini öven mesajının tercümesi.
BOA. Y. PRK. NMH. 8/63.



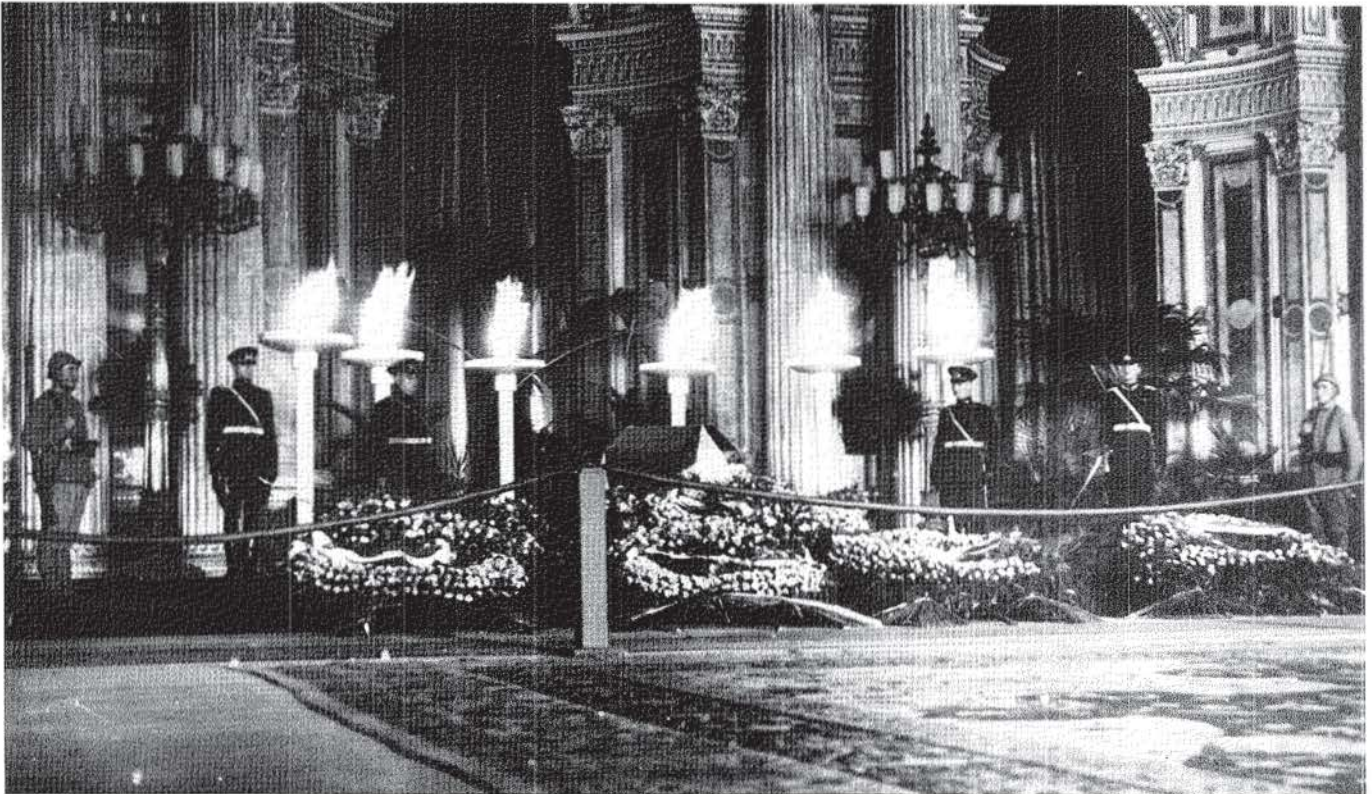
GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE MUAYEDE SALONU

Muayede Salonu'nun tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'e ait önemli anılar bulunmaktadır. Bilindiği üzere Mustafa Kemal Atatürk 1919 yılında bir cuma günü, Anadolu'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmış (16 Mayıs 1919) ve 8 yıl sonra yine bir cuma günü (1 Temmuz 1927) İstanbul'a dönmüştür. Bu tarihi günde İstanbul halkına Cumhurbaşkanı olarak ilk defa bu salondan seslenmiştir. O konuşmanın metni, bir çerçeve içine alınarak Muayede Salonu'na yerleştirilmiştir.

Günümüzde de nadir de olsa sergi düzenlenen Muayede Salonu'nun sergi amaçlı ilk kullanan Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. II. Uluslararası Türk Tarih Kongresi (20-25 Eylül 1937) Dolmabahçe Sarayı Medhal Salon'da toplanırken, Kongre kapsamında hazırlanan "Tarih Sergisi"nin büyük kısmı ve Kongre'nin açılış toplantısı Muayede Salonu'nda gerçekleştirilmiştir. Serginin girişine büyük bir dünya haritası çizilmiş, ve etrafına Atatürk'ün 1931'de Türk Tarih Kurumu'na yazdığı mektuptan: "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır" sözleri büyük harflerle yazılmıştır. Bu şeref köşesinin ortasına Atatürk'ün bir büstü de konmuştu. Açılışını Atatürk'ün yaptığı bu sergide, tarih öncesinden Cumhuriyet devrine kadar yurdumuzda ve Orta Doğu'da gelişen büyük uygarlıklardan maketler, resimler ve grafiklerle canlandırılan öğretici nitelikteki sergi büyük ilgi gördü. Atatürk bu serginin kurulmasını ve okullarla halkın yararına açık bulundurulmasını emretti. Sergi ancak Atatürk'ün ölümünden sonra Muayede Salonu'na katafalk konulması nedeniyle kaldırıldı. Bu sergi, kendi müzelerinden başka Orta Doğu, Avrupa ve Amerika'nın en tanınmış müzelerinden eserler, ya orijinal olarak ya da kopyası yapılarak getirildi.⁵⁸

Büyük Önder'in 10 Kasım 1938'de aramızdan ayrılışından sonra aziz naaşı, 16-17-18 Kasım tarihlerinde kara tarafına yerleştirilen bir katafalka konmuş ve Türk milleti onun manevi huzurunda saygı geçişinde bulunmuştur. Atanın cenaze namazı 19 Kasım 1938'de Ord. Prof. Şerafettin Yaltkaya tarafından bu salonda kılınmıştır.

24 Atatürk'ün İstanbul halkıyla vedalaştığı Muayede Salonu.



DİPNOTLAR

- 1 "Teşrifat kelimesi Arapça 'şerefe' kökünden gelmekte olup, Osmanlı tarihi boyunca devlet nezdinde ve sarayda yapılan bütün törenlerde takip edilmesi gereken usul ve erkanı ifade eder." Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlılarda Teşrifat", *Türk Dünyası Kültür Atlası*, I, İstanbul: 1999, s. 431.
- 2 Seyfi, Arapça bir kelimedir ve 'kılıç' anlamına gelmektedir. Seyfiye bu kelimeden türemiş olup Osmanlı Devlet'inde askeri teşkilatı ifade için kullanılmıştır (Askeri sınıfa mensup olanlar anlamındadır.) "Kalemiye" ile sivil bürokrasi, "İlmiye" ile yargı ve diğer ilim erbabı kastedilirdi.
- 3 Bkz. Hakan Karateke, *Padişahım Çok Yaşa - Osmanlı Devletinin Son Yüzylında Merasimler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- 4 Devlet adamlarıyla bayramlaşmanın tamamlanmasından sonra, Mabeyn erkanı ve bendegan ile yapılan bayramlaşma.
- 5 Sarayda padişahın devlet adamlarıyla bayramlaşması ya da resmi bayramlaşma.
- 6 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı*, Ankara: 1988, s. 201-211; Ertuğ, agm, s. 459.
- 7 Hazret-i Muhammed'in soyundan olanların (seyyidlerin ve şeriflerin) devletle olan ilişkilerini düzenleyen ve kendisi de o soya mensup olan şahıs.
- 8 Özdemir Nutku, "Bayram" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, c.5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- 9 Örnek olarak bkz. BOA, Cevdet-Saray, 963.
- 10 Reşad Ekrem Koçu, "Osmanlı Sarayında Bayram Tebriki ve Bayram Alayı", *Hayat Tarihi*, Sayı: 6, İstanbul: 1969.
- 11 Örnek olarak bkz. BOA, Cevdet-Saray, 461.
- 12 Dolmabahçe Sarayı'nın inşa sürecinde eski Çırağan, Feriye, Neşetabad gibi saraylarda ağırlanan yabancı devlet prensleri hakkında örneğin bkz BOA; Hazine-i Hassa Defterler, No: 817.
- 13 İlber Ortaylı, "19. yüzyılda Osmanlı Saraylarının Geçirdiği Değişim", *MS*, Sayı: 1, (1999), s. 20.
- 14 Ortaylı, agm, s. 25.
- 15 bkz. 14 numaralı dipnot.
- 16 *Lütfi Tarihi*, XII, s. 32.
- 17 1907, 1908 yıllarında Muayede törenleri Yıldız Sarayı Merasim Dairesi'nde (Şale Köşkü Muayede Salonu) yapılmıştır. Devlet erkanı törenlerin Dolmabahçe Sarayı'nda yapılmasının bir gelenek olduğunu, bunun bozulmaması gerektiğini uygun bir dille hatırlatmalarına rağmen padişah "...Yıldız da Dolmabahçe gibi saraydır; törenler burada yapılacak fazla söz istemez !" diyerek törenin Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'nda yapılması önerisini geri çevirmiştir. Bkz. Faik Reşit Unat (haz.), 2. *Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi II. Abdülhamid'in Son Başkatibi Ali Cevad Bey'in Feslekisi*, Ankara: TTK 1991, s. 75.
- 18 1877 Nisan ayına kadar padişah yaverlerince kullanılan Paşa Dairesi Dolmabahçe Sarayı'nın girişinde, şimdiki Milli Saraylar Daire Başkanlığı'nın olduğu binadır. Paşa Dairesi, 1877 yılından itibaren Hazine-i Hassa Nezareti'ne tahsis edilmiştir.
- 19 BOA, İ.D. 67548.
- 20 BOA, DUİT: 9/13-3.
- 21 BOA, MV 198/113.
- 22 BOA, MV, 227/286.
- 23 BOA, DUİT: 9/8-7, 9/8-10, 9/8-12, 9/8-13.
- 24 Örneğin bkz. BOA, DH.MVİ. 47-1/24 lef.2.
- 25 BOA, A.MKT. 50/61, Top atışları esnasında dikkatsizlik ve kaza sonucu meydana gelen can kayıpları ile arşivlerde kayıtlar vardır. Bu gibi durumlarda, Osmanlı Devleti gerekli soruşturma komisyonlarını kurdurtmuş ve sorumluların ortaya çıkarılması için titizlik gösterilmiştir. Tanzimat döneminde Sayda'da kaleden atılan topun parçalarının isabet etmesi sonucu kurulan bir komisyonla ilgili bkz. BOA, A.MKT. 473/5 lef.1-2.
- 26 BOA, İ.DH. 70854, 73231, 82382.
- 27 BOA, Y.PRK.KOM, 16/15; Y.PRK.ASK. 243/87.
- 28 Örneğin bkz. Y.PRK. HH. 38-24, 22 Teşrin-i Evvel 1323 [4 Kasım 1907].
- 29 Eldaki bazı belgeler, *Muayede-i havâs*'ın Abdülmecid'in saltanatının sonlarına doğru Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'nda gerçekleştirildiğini göstermektedir. Örneğin, 6 ve 17 Ağustos 1856 tarihli *Journal de Constantinople* gazetesinde padişahın, resmi muâyede kutlamalarını Topkapı Sarayı'nda kabul ettiğini, yeni sarayının (Dolmabahçe Sarayı) tören salonunda ise saray görevlileri ve yakın çevresi ile ikinci bir kutlama yaptığını kaydetmektedir ki bu da Muayede-i Havas'tır. Ancak, bu bilgiyi destekleyen yeteri kadar belge olmadığından söz konusu gazete haberine ihtiyatla yaklaşılması gerekir. Bu belgeler için bkz. Pelin Aykut Saçaklı, *Dolmabahçe Sarayı'na İlişkin Arşiv Belgelerinin Mekan Kullanımı*

- mi Açısından Değerlendirilmesi (1853-1914, (İTÜ basılmamış doktora tezi), İstanbul: 1999.
- 30 BOA, A.TŞF. 2/69, 6-A/15, 7/66, 8/32, 26/86, 30/74; BOA, A.MKT.NZD.230/41.
- 31 BOA, İ.DH. 37968, 61576, 99988.
- 32 Karateke, *age*, s. 79 ve naklen *Lütfi Tarihi*, II, s. 270.
- 33 Karateke, *age*, s. 76, 81 ve naklen *Takvim-i Vekâyi*, S.175, 19 Şevval 1254/5 Ocak 1839.
- 34 Karateke, *age*, s.81 ve naklen Théophile Gautier, *Constantinople*, Paris 1856, s. 241, 247.
- 35 Karateke, *age*, gösterilen yer ve naklen, Henry Charles Woods, *Spun yarn From Strands of a sailors' Life Afloat and Ashore*, Londra 1924, II, s.67, 209-10 [*Türkiye Anıları 1869-1909*, (Çev.: Fahri Çoker), İstanbul: 1976].
- 36 Karateke, *age*, gösterilen yer ve naklen Defter-i Teşrifât, İÜ TY 8894, s. 30; BOA, BEO, Sadaret Defteri No: 367, s. 34.
- 37 BOA, MV 207/111.
- 38 BOA, MVİ. 24-1/55.
- 39 Beyat ve muayede törenlerinde sultanın yanında bir tabure üzerinde duran ve katılımcıların sultana bağlılıklarını göstermek için sultanın elbisesinin uzantısı makamında öptükleri örtü, bkz. Karateke, s. 269.
- 40 Karateke, s. 100.
- 41 *age*, s. 99.
- 42 *age*, s. 100 ve naklen Xenophon Zographos, *M. le Dr. Les dernies jours de S. M. le Sultan Abdul-Medjid: sa maladie et sa mort*, II, Paris: 1892.
- 43 Leyla Saz, *Harem'in İç Yüzü*, İstanbul: 1974, s. 137.
- 44 Lütfi Simavi, *Son Osmanlı Sarayı'nda Gördüklerim*, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2000, s. 61-62, 72; Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul: 1941, II, s. 146.
- 45 BOA, İ.DH. 82003, 85054; DH.MKT. 1536/26.
- 46 BOA, DH.EUM.MH. 11/90 ve 89/19.
- 47 BOA, DH.MB.HPS-M. 38/62.
- 48 Örnek olarak bkz. BOA, MV-227/195.
- 49 BOA, DUİT: 9/ 13-3.
- 50 Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım*, İstanbul: Çağaloğlu Yay., 1964, s. 102; BOA, gösterilen belge.
- 51 *Divan-ı Lügat-it-Türk*'de "Alkış" dua ve sena demektir. Hükümdarları alkışlamak ve bunu bir teşrifat kuralı halinde uygulamak bütün Türk devletlerinde vardır. Osmanlılarda önceleri Divan-ı Hümayûn çavuşları daha sonra ise Hademe-i Hassa alkış görevini yerine getirmişlerdir. Alkış; kalıplaşmış bazı duaları hep bir ağızdan bağırarak söylemek suretiyle olur ve padişahın ata binip inmesinde, savaşa hazırlanmasında, tören esnasında tahta oturması ve bunun sonunda tahtan inmesinde ve diğer önemli tebrikleşmeler sırasında yapılırdı. Muayede esnasında "aleyke avnullah, uğurun açık olsun ikbalin füzun, padişahım devletinle bin yaşa; maşaallah mağrur olma padişahım senden büyük Allah var, uğurun hayır ola..." diye hep bir ağızdan ahenk ile dua okunurdu. Padişah Ramazan ve Kurban bayramında saray kapısından çıkarken "uğurun hayır ola, Hak Teala efendimize ömürler vere devletinle çok yaşa" sözleriyle alkışlanırdı. Padişah Muayede Salonu'na girerken "yardımcın Allah ola, yaşın uzun ola..." alkışı yapılırken mızıkada selam havası çalardı. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara: TTK, 1988, s. 212.
- 52 BOA, gösterilen belge.
- 53 Ünüvar, *age*, s. 101.
- 54 BOA, gösterilen belge.
- 55 Ünüvar, *age*, s. 102.
- 56 BOA, gösterilen belge.
- 57 BOA, gösterilen belge.
- 58 Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Ankara: TTK, 1973, s. 41-44.